

LAIKO BALSAS IR LIETUVI LITERATŲ RAŠYTOJŲ

Kalbėti apie šiuos dienas lietuvių literatūrai kokią nors atžvilgiu šiandien nėra lengva, nes Lietuvos sovietinė okupacija yra perskylusi lietuvių literatūrą pusiau. Nuo 1944 metų tos dvi pusės plačiau susiliejasi beveik savarankiškai, viena su antra beveik nesusiliesdamos. Tačiau jos yra tos pačios tautos vaikės, kuriamos, ta pačia lietuvių kalba rašomos ir nekarta palieja tas pačias problemas, nors ir savaip jas nušviesdamos. Juo labiau tas dvi puses turime teisės žvelgti kartu, kalbėdami apie laiko balsą, nes juo (tuo laiko balsu) suprantame problemas, kurios daugiau ar mažiau palieja didžiųjų mūsų dienų žmonių, nors paskiros tautos, jų sluoksniai bei individai tas problemas pergyventi nevienodai dėl skirtingų socialinių aplinkybių. Todėl, nepaisant skirtingų socialinių, moralinių ir politinių sąlygų, kuriose tenka gyventi lietuvių rašytojams tikrai yra ir užsieniuose, tačiau jie ryškiai rėmiami kaip vien lietuvių literatūra.

Su tuo sutikus, tuoj kyla kitas klausimas: kodėl šitoje prieš suskaldytoje literatūroje norime ieškoti laiko balso, siejantio lietuvių literatūrą su problemomis, kuriomis rūpinasi ir gyvena kitos tautos žmonės Europoje ir Amerikoje? Argi dailioji literatūra iš tikro turi domėtis savo laiko problemomis? Ar jas atsiliepdama dailioji literatūra nenukrypsta žurnalizmo ir tuo pačiu netenka savo esminio bruožo? Ar ji tada neprasižengia su savo pagrindiniu uždaviniu — duoti skaitytojui prasmingo estetinio pergyvenimo, praskleidžiant žmogaus likimui svarbius dalykus?

Šitą klausimą nereiktų kelti, jeigu Vakaruose nebūt gyvavę vadinamoji *menas menui* teorija, nes pagal ją rašytojas ir kitoks menininkas, lyg koks olimpinis dievaitis, yra abejingas savo vaizduojamiems dalykams — id jai, ydai ar dorybei, — nes dailiajame kūriny viską lemianti forma — ne kas vaizduojama, bet kaip vaizduojama. Taigi, pagal šią esteticistinę teoriją beveik nebūt prasmės teirautis, ar mūsų amžiaus vyraujanios problemos atsiliepia lietuvių

literat roj ir kiek jos atsiliepia, nes k rinio vert pareinanti ne nuo t problem . Bet šitaip n ra.

Nors dailiosios literat ros k riniui originali forma yra esminis dalykas, bet taip pat reikia atsiminti, kad pati forma pareina nuo turinio, t. y. nuo t id j , kurias rašytojas individualiai pergyvena ir nori konkrečiai išreikšti. Tiesa, niekam n ra paslaptis, kad yra toki dailinink ir rašytoj , kurie b na abejingi id joms ir problemoms ir kurie tesidomi tik menine forma. Be to, reikia neužmiršti, kad *menas menui* teorija išpopuliar jo XIX amžiaus vidury mies ioniškojo skepticizmo takoje. Tuo tarpu meno ir literat ros istorija liudija, kad didieji k r jai neb davo abejingi nei didžiosioms id joms, nei savo laikui. Istorija duoda stambi pavyzdži , rodan i , kad rašytojai savo k riniais stengdavosi atsiliepti savo amžiaus r pes ius. Kad tai b t aiškiau, ia prisiminkime tris pasaulin s reikšm s rašytojus ir lietuvi tautin atgimim .

Ar galima sivaizduoti Dant Alighier , J. W. Goeth ir T. Dostojevsk susižav jusius tik savo k rini forma ir j estetinė verte ? Argi savo *Dievišk j , komedij* Dante, tremtinys klajoklis, raš savo estetiniam malonumui ? Ar Goethe savo *Faust* b t k r s vis gyvenim arba bent prie jo dažnai gr ž s tik estetiniam žaismui patenkinti ? Dar sunkiau kalb ti apie estetinė forma tesuinteresuot rašytoj , sustojus prie T. Dostojevskio didži j k rini , jo *Bies , Idioto, Nusikaltimo ir bausm s, Broli Karamazov* . Šitie romanai yra didžiojo rašytojo pasaul ži riniai monumentai, sukurti kovoj su ano laiko rus visuomen s id jomis, aspiracijomis, doryb mis bei ydomis. Šituose k riniuose vairi id j bei j atstov tiek daug, kad jie formalines estetines ypatybes taip nustelbia, tartum šios neegzistuos . Ne kas kitas, o Dostojevskio karštai išpaž stamos id jos, glaudžiai suaugusios jo romanuose su apskritai žmogiškomis silpnym mis bei doryb mis, atlaik kritik puolimus ir iš k l rašytojo vard iki pasaulinio garso.

Kada T. Dostojevskis, siklaus s laiko bals , jo visai priešinga kryptimi, negu si l *menas menui* esteticistai, lietuvi rašytojai taip pat nieko nenor jo žinoti apie gryn j literat r . XIX amžiuje, kai Vakar Europoj populiarijo esteticistin srov , Lietuvoj tebuvo gyva tik kovos raštija, nes rus caristin priespauda toki kov provokavo. Tada kova visuomen s gyvenime atitiko kovai rašytu žodžiu. Jei literat ra neb t gal jusi pasitarnauti šitai kovai d l žmogaus elementarini teisi , lietuvi tautinio atgimimo rašytojai tikriausia vargiai b t suprat , kam tokia literat ra reikalinga, ypa to neb t suprat skaitytojai. Tod l visi XIX amž. lietuviai rašytojai, kiekvienas savaip, ved kov d l lietuvi kult ros. V.

Pietaris savo *Algimanto* romanu, V. Kudirka savo satyromis, M. Pe kauskait savo *Viktut* ir *Vincu Stoniu*, Maironis savo eil raš iais ir *Jaun ja Lietuva*, Vaižgantas savo *Pragiedruliais arba vaizdais kovos d l kult ros*, Jonas Bilinas savo *Li dna pasaka*, Vyd nas *Prabo i šeš liais* atsiliep savo laiko bals pagal savo tautos reikalus ir savo s žin .

Tik lietuvi tautai atgavus elementarines laisves, t. y. po 1905 met rus revoliucijos, Lietuvoj pasigirdo esteticistiniai š kiai, skelb , kad grožiniai tikslai literat roj tur pirmauti. *Menas menui* teorijos mintys buvo gyvos Lietuvoj ir nepriklausomyb s periode (B. Sruogos, Putino ir j pasek j k ryboj), kaip jos nebuvo užmirštos n Vakaruose. Gal tada nebuvo dideli k r j , kurie ištais b t prisipažin prie esteticistin s teorijos, ta iau jos pradai, André Gide išvesti iki kraštutinumo, jo gyvenime ir k ryboj pasireišk kaip moralinis anarchizmas. Taigi lig II pasaulinio karo esteticistin s id jos tur jo takos tiek Vakar Europos, tiek lietuvi literat roj .

II pasaulinis karas, komunizmas ir rezistenciniai s j džiai labai išsk l vad. angažuot arba sipareigojusi literat r , kurios autoriai pasisako už vien ar kit visuomenin santvark , taigi pasirodo kaip aktyv s kovotojai savo raštais. Šituo atžvilgiu nuo seniau buvo griežti komunistai. Jiems nebeužtenka, kad literat ros k r inys išreiškia rašytojo pasaul ži r , nes jiems reikia, kad romanas ar drama b t partiniai. Tiksliau sakant, jie turi b ti sipareigoj kompartijai, nes pagal jos teorij nes nepartin s literat ros. Net tas autorius, kuris sakosi es s nepartinis ir tokiu nor s likti, anot komunist , es s partinis, nes savo nepartiškumu des orientuoj s skaitytojus, šitaip migd s klasin s mon ir šituo tamp s naudingas kapitalistinei buržuazijai.

Kadangi šiais laikais nemažai rašytoj simpatizuoja komunistams, vadindami save kairiaisiais arba net liberalais, tai angažuota arba sipareigojusi literat ra pasauly turi stiprias pozicijas, o okupuotoj Lietuvoj ji socialistinio realizmo vardu yra privaloma — sankcionuota valstybin m priemon m. Bet, atoveiksmio d sniu einant, tai veikia laisv j lietuvi literat r , kuri taip pat tampa daugiau ar mažiau angažuota literat ra, nes neretai pasisako ia prieš komunistines id jas, ia prieš sovietin nelaisv Lietuvoj, arba kelia id jas, apie kurias negali kalb ti rašytojai pavergtoj t vyn j.

Nors komunist ir kairi j liberal taka šiais laikais literat roj yra stipri, ta iau tai nereiškia, kad esteticizmas b t sunyk s. Kaip anarchistinis amoralizmas jis gyvas Vakar liberaliniuose rašytojuose.

Jo gyvyb s ženkl kartais pasirodo ir laisv j lietuvi laikrašiuose Amerikoj. Ten vien kart esteticistai savo nepasitenkinim pareiškia d l m s rašytoj dažno susitelkimo prie pavergtos t vyn s problem , kit kart tremties literat rai jie prikiša siaurum bei užsidarym nuo pasaulio. Antai, Henrikas Radauskas savo lyrikos rinkin *Str / danguje* pradeda šitokiais žodžiais :

Aš nestatau nam , aš nešaukiu tautos,
 Aš s džiu po medžiu akacijos baltos . . .
 Ir vamzd paimu, ir groju, ir dainuoju
 Su v ju ir su paukš iu ir su medžiu baltuoju¹.

Šitaip H. Radauskas iš dalies atsiliep Bernardo Brazdžionio vien eil rašt , kuriuo šis poetas buvo užsiangažav s pavergtai t vynei, tardamas :

Šaukiu aš taut GPU užguit
 Ir blaškom , it rudenio lapus,
 nauj vieškel , nauj buit ,
 Kur niekad šiaur s v jai neužp s . . .

Šaukiu balsu t v diev ramov s
 Ir j s krikšto atgaila šviesia :
 Stov kit amžiais ia tvirti, kaip saul stovi !
 Šaukiu aš, j s prot vi dvasia^{1 2}.

Poetas esteticistas nepritaria šitokiam šauksmui arba dailiosios literat ros angažavimui visuomeniniams bei politiniams tikslams, nes tai priešinga spontaniškai dainai, panašiai laisvo paukš io iulbes , arba v jo šiurenim akacij žiedais. Kitais žodžiais tariant, poetui esteticistui poezija yra ne kas kita, kaip laiškai pa iam sau³. Nukreiptai tik poeto nuotaik tokiai lyrikai sunku atsiliepti didžiuosius laiko r pes ius, kuriais sielojasi m s t vyn s ir viso pasaulio žmon s. Ir iš tikro, peržvelg tris lyrikos rinkinius, kuriuos H. Radauskas yra išleid s tarp 1950 ir 1965 met , nieko nesužinosime, absoliu iai nieko apie problemas, varginusias žmones per tuos penkiolik met . Tai iš tikro poeto laiškai pa iam sau, tai s -

¹ H. Radauskas, *Eil rasš iai*, Chicaga 1965, 125 psl.

² B. Brazdžionis, *Per Pasaul keliauja žmogus*, Fellbach 1949, 231 ir sek. psl.

³ Šitaip savo poezij charakterizuoja H. Radauskas *Eil rasš iuose*, 133 psl.

moningas užsidarymas nuo pasaulio, kuriam poetas nieko negal s pad ti ir kurio pagalbos nereikalingas.

Nors H. Radausko esteticistin s nuotaikos rašytoj lietuviuose nedaug, ta iau užsidarym nuo pasaulio lietuvi literat rai kai kas prikiša, ži r dami joj senatv ir nesugeb jim eiti su kintan iu pasauliu. Dažniausiai šitokie priekaištai pasakomi bendriausiomis laikraštini mis fraz mis. Tik viena proga, b tent Antano Šk mos mirties proga jo draugas Jurgis Blekaitis, nor damas vaizdžiai charakterizuoti mirus rašytoj , tarp kit ko raš preciziškiau : « Jis (Antanas Šk ma) pl šia langus jaukaus, nev dinto kambar lio, kur gyveno kaip senmerg , d liojanti pasijansus, m s tremtiška literat ra. Jis leidžia silieti vidun šios amerikini s gatv s klyksmui, nes ta gatv — m s dabartin realyb »⁴. J. Blekaitis randa, kad A. Šk mos nuopelnas buv s «intensyvus veržimasis ištr kti iš provincializmo, pasivyti m s dienas, kad ir kokios jos chaotiškos, ir išreikšti — dabar ir ia»⁵. Kitaip tariant, prikišdamas tremties arba laisv j lietuvi literat rai siaurum , uždaram , susenim , ramyb , J. Blekaitis nor t joj matyti jaunyst , atvirum , aktualum , t. y. maž daug tai, k ia vadiname laiko balsu. Kadangi atsilikimo priekaišt dabartinei lietuvi literat rai pasigirsta taip pat anoj geležin s uždangos pus j, kur ji vis dar nepakankamai esanti užsiangažavusi komunizmui, tod l ir tenka ia paži r ti detaliau, kiek tie priekaištai teisingi.

Bet kad gal tume pamatyti, ar ši dien pasaulio garsai atsiliepia lietuvi literat roj ir kiek jie atsiliepia, pirmiausia mums reikia nustatyti, kokie garsai ir tonai sudaro m s laiko bals . Šitai aptarti yra pats sunkiausias ir pats nemoksliausias uždavinys. Jam išspr sti mažai tegal t pad ti moksle priimta anket statistika, nes viename krašte ir net to paties krašto skirtinguose sluogsnuose gali vyrauti vienokios problemos, o kitame kitokios. Negalint praveisti joki apklausin jim , ia reikia m ginti m s laiko garsus charakterizuoti iš spaudos ir gyvenimo steb jim .

Mano nuomone, laiko bals sudaro tos apskritai žmogiškos problemos, lie ian ios vis žmoni likim , bet kuri reikšm viena epocha padidina, antra sumažina, o tre ia visai nenori laikyti problemomis d l skirting socialini aplinkybi bei s lyg . Antai, ži rint žmoni santykius su transcendencija, tuoj matyti tik jimas ir neti- k jimas transcendentine dvasine b timi. Ilg laik Vakar pasauly

⁴ Aidai, 1961 m., 343 psl.

⁵ Ten pat.

vyravo gyvo tik jimo santykis, kol gamtos moksl pažanga palaipsniui išl racionalizm ir pozityvizm . Ši srovi veikiama žmoni s mon palaipsniui pakrypo netik jim Dievu, sielos nemarumu, Kristaus apreiškimu. Ir II Vatikano Susirinkimas skelbia, kad « ateizmas yra priskirtinas prie svarbiausi m s laik problem ». Tod l neapsiriksimė tardami, kad m s laikais netik jimas ir skepti cizmas yra labai galingi tiek Rytuose, tiek Vakaruose.

Kai ne vienas intelektualas Amerikoj d l pagrindini krikš io nišk ties taria : « aš abejoju, aš nežinau, gal b t ne », tai Soviet S jungos komunistas dr siai r kia, kad tik jimas Dievu ir sielos nemarumu es s tik prietas, nes viena materialin b tis tesanti amžina. Ar bereikia aiškinti, kad karingojo materializmo laikyse na atsispindi dažname literat ros k riny, kuris išspausdinamas oku puotoj Lietuvoj ? Juo darbas literat riškai silpnesnis (kaip Ragausko *Ite missa st*), juo ten antiteizmas yra agresyvesnis. Ta iau jo pakan kamai galima rasti k ryboj ir talentigesni raštoj , toki kaip Justino Marcinkevi iaus ir J. Avyžiaus raštuose.

Ta iau d l to, kad materializmas karingas komunistiniuose Ry t kraštuose, negalima manyti, kad Vakaruose tik jimas transcendentin mis tiesomis b t gyvesnis. Kiek galima spr sti iš literat ros, jis (netik jimas) Vakaruose gilesnis ir subtilesnis, bet mažiau aki vaizdus.

Kai komunistiniai ateistai netiki Dievu ir sielos nemarumu, tai jie bent sakosi tik medžiagos amžinumu ir žmogaus gerumu, — žmogaus, kuris, atsipalaidav s nuo buržuazini liekan , pasidarys toks skaistus, kad sukurs komunizm . Šitaip dažnas rašytojas komunistas savo tik jim yra perk l s vis matom gyvenim , kuris neretam vakarie i intelektui atrodo absurdas. Komunistas nusiteik s optimistiškai, jis tiki maž daug taip, kaip tik jo jo tolimieji pirmtakai, XVIII a. racionalistai.

Ta iau šis paviršiuje matomas, daugiau ar mažiau privalomas tik jimas žmogaus geruosius pradus, kurie ateity duosi tobul visuomen , Soviet S jungoj n ra vienintelis. Ten gal b t daugiau negu Vakaruose yra tikro egzistencinio tik jimo Diev bei Krist Išganytoj , nors tai nepasireiškia literat riniuose k riniuose. Juk komunistinio ateizmo aukl tin , Stalino dukt Svetlana Aleliujeva liudija, kad Sovietuos jaunuose intelektualuose yra tik jimo ilgesys, kuris priveda žmones prie krikšto ir stojimo persekiojam krikš io ni Bažny i . Pavyzdžiui, šiandien žinoma, kad septyneriems metams nuteistas priver iam j darb stovykl rus rašytojas Siniavskis tapo krikš ioniu jau subrend s. Ir Svetlana Aleliujeva sakosi, kad ji savo j gomis pri jusi išvad , jog žmogaus gyvenimas be Dievo

širdyje neturi prasmės, ir todėl pasikrikštijusi. Taigi šitas iš slaptos Sovietijos požemio kylantis tikėjimas kaip atsakymas prievartiniam materializmui ir oficialiai bedievybei gali tapti laiko garsu, nors tuo tarpu Vakarai jo negirdi.

Tiesa, II Vatikano Susirinkimas bei jo nutarimai yra taip pat laiko reikalavimų atbalsis, kur nelabai noriai atsiliepia tikintieji. Viskuo prisisotinti skeptiškieji Vakarai taip pat nenoriai atsiliepia komunistiniam tikėjimui, nes skepticizmas bei empirizmas nebeleidžia Vakarų intelektualams tikėti nei žmogaus prigimties gerumu, nei dorybėmis, nei visuomeniniais idealais. Daugel vakariečių skepticizmas nuveda nihilizmą, neviltį, gyvenimo beprasmybę. Tada ne vien rašytojams belieka tik mirtis, tas

Amžinas gedulas,
sivaizduotas nemirtingumas,

kaip prieš keletą metų rašė Algimantas Mackus⁶. Arba tada reikia kaip litanijoje kartoti:

Ištobulintos mirties
klaupiamės vėl žemėn,
atšauktos prisiklimo nelaimės
meldžiam akmenį į žemę⁷.

Vakaruose pasklidusi nihilizmo religija ypač ryškiai savo išraišką yra radusi absurdo teatre arba dramose ir pjesėse, kuriose žmonių gyvenimas ir jų pozityvios pastangos vaizduojami kaip beprasmiški, su logika nesuderinami reiškiniai. Nors šitokiuose kūriniuose dažniausiai apie Dievą nekalbama, tačiau ten vaizduojamas beprasmis gyvenimas atrodo kaip netiesioginis pasitytojimas iš Dievo kūrybos. Nežinia, ar lietuvių tremties rašytojai turi šitokią intenciją, tačiau jie kuria absurdinio teatro pjeses. Šitokiais raštais Amerikos lietuviuose yra labiausiai išryškėjęs K. Ostrauskas (jo pjesės *Gyveno kart senelis ir senelė*, *Žaliojo lankelį*), nors nihilistinis literatūros pradininkas lietuviuose reikia laikyti Antaną Škėmą su jo *Šventąja Inga*, *Balta drobule* ir kitais raštais.

Netikėjimas Dievu ir Kristumi kaip pasaulio išganytojais bei akivaizdus pikto kaip transcendentinio irracionalios blogybės buvimas tikrovėje veda nihilizmą ne tik Vakarų pasaulio žmones. Jie žlugdo net racionalistinius optimistus, kokie yra marksistai. To neišven-

⁶ Neornamentuotos kalbos generacija, 10 psl.

⁷ Ten pat, 38 psl.

gia n sovietiniai rašytojai Lietuvoj. Antai, Justino Marcinkevi iaus paskiausioj poemoj, kuri vadinasi *Siena* (1966), Dinosaurio simbolis kaip tik yra išraiška to irracionalaus transcendentinio blogio, kuris žmoni gyvenime sudarko j ger sias intencijas net prieš žmoni vali . Matyt, kad prie šitokios išvados rašytojas pri jo, steb damas lietuviško gyvenimo tikrov Sovietijoje. Tiesa, kad rašytojas irracionali blogyb reg jo prieš kelet met (1961), rašydamas savo pagar s jusi apysak *Pušis, kuri juok si*.

Tada Justinas Marcinkevi ius mat sovietin j optimistin j santvarkoj subrendusi lietuvi jaunuomen , sunkiai sergan i pesimistine nihilizmo liga. Apysakoj j stebi lituanistikos profesorius, didelis humanistas, per vis gyvenim tik j s žmogumi; prieš savo mirt jis pergyvena didel apsvylim , nes išvysta, kad jo noras išaukl ti žmonijai nauding savo s n sud žta. Jo s nus Romas, begimdamas kainav s motinai gyvyb , subr sta nihilistu ir ciniku. Tada profesorius pamato dvasiškai ž stant ne vien savo s n , bet ir kitus j panašius sovietin s santvarkos aukl tinius. Apie juos jis šitaip rašo :

«Man labai skaudu, man iki ašar gaila gabi žmoni , kuri veidai tarsi užantspauduoti totalinio nihilizmo, pasaulinio li desio, neigimo, visuotinio nepasitenkinimo, kažkokio mirties kulto antspaudais. N ra id j , n ra tik jimo, n ra tiesos, ir visa, kas turi tiks l , krypt ir jud jim , yra tiktai beprotyb ; vienintel tiesa yra tiktai mirties tiesa. Gyvenimas — tai tik trumpas, kvap užimantis šuolis iš nežinios nežini »⁸.

Ar ši J. Marciukevi iaus charakteristika, taikoma kai kuriems jaunuoliams, sovietin s santvarkos aukl tiniams Lietuvoj, n ra tos pa ios blogyb s aidas, skamb s šiandien Vakaruose ir kraštutin išraišk rad s valkataujan iuose b riais jaunuoliuose ? Tiesa, Justinui Marcinkevi iui optimistinis marksizmas liepia pasiklydusius jaunuolius atversti, ir rašytojas tai atlieka savo apysakos pabaigoje. Ta iau jo pasteb ta blogyb turi t pat pagrind kaip Algimanto Mackaus, skelbian io «prisik limo nelaim ».

Šalia metafizin s ir drauge egzistencin s *b ti ar neb ti* problemos visada ir visur pasauly buvo gyva pavienio žmogaus santyki su visuomene problema. Asmens santykiai su savo gyvenimu, žmogaus santykiai su kitu žmogum, ypa su kitos lyties asmeniu, individo santykiai su bendruomene ir visuomene buvo tos temos ir problemos, kurios nuo seniausi laik jaudino žmones ir dav gausios medžiagos

⁸ Pušis, kuri juok si, 154 psl.

dailiajai k rybai. Ta iau asmens ir visuomen s problemos yra ypatingai paaštr jusios šiais laikais d l dviej priežas i — d l asmens s mon s išsivystymo iki aukšto laipsnio ir d l visuomen s kolektyvinio svorio išaugimo iki tokios galyb s, kokios ji niekada nebuvo tur jusi anks iau.

Nors demokratija ir socializmas savaip steng si išspr sti bei suderinti individo ir visuomen s santykius, ta iau asmens savaimingumas, jo laisv ir jo orumas tur b t niekada nebuvo labiau pabr žiamas negu šiandien. Sakysim, nors Bažny ia nuo savo pradžios r pinasi pavieniu asmeniu, ta iau, jei neklystu, joks kitas Bažny ios susirinkimas taip pla iai nekalb jo apie asmens s rang , jo s žin , jo laisv ir kitus jo reikalus kaip II Vatikano Susirinkimas. Ir žmogaus problemoms spr sti anks iau nebuvo susik rusi filosofin srov vadinama egzistencialistine filosofija. Ar šitame kontekste bereikia aiškinti, kad m s laik dailioji literat ra individual žmog nagrin ja vairiausiai atžvilgiais ?

Vakar rašytojams nebeužtenka vaizduoti vairiai žmogaus k n ir analizuoti jo sielos gyvenim . Jie stengiasi ištirti net tamsius pas mon s kampelius, kurie veikia s mon s srov , jos nenušviesdami. Trumpai tariant, tai neapibr žtai sielos upei, kuri atrodo ir gili, ir drumzlina, ir paslaptinga, Vakar rašytojai net yra sugalvoj vadinam j vidin dialog , tok kanot ir pain , kad jis eiliniam skaitytojui lieka beveik neprieinamas kaip sunki psichologin studija. Lietuviams rašytojams tokia kraštutin sunki ir paini žmogaus analiz dar neužimponavo, nors negalima b t teigti, kad jie sielos gyvenimo apskritai neb t vaizdav . Ne. Sakysim, skaitytojams kaip galima ar iau suartinti su veik j vidaus pasauliu kai kurie m s rašytojai, kaip J. Gliada, Al. R ta, J. Mikelinskas, leidžia savo roman herojams patiems pasakoti savo patirtis. Šitaip kai kurie lietuvi romanai atrodo lyg j veik j autokonfesijos.

Ta iau analizuoti savo heroj vid taip smulkmeniškai, kad romanas atrodyt kaip paini psichologin studija, lietuvi rašytojai lig šiol nesiryžo gal tod l, kad aplinkinis visuomeninis gyvenimas per trejet dešimtme i juos trunk ir blašk visas puses. Rašytojai tremtiniai ir pab g liai taip sunkiai pergyvendavo svetimo krašto visuomen su jos papro iais, kad šie nebeleisdavo m s rašytojams atsid ti individo smulkmeniškai introspekcijai, o pavergtos Lietuvos rašytojams komunist partija ilgai buvo draudusi dom tis pavieniu asmeniu, menkai tesurištu su vienokiu ar kitokiu visuomeni kolektyvu. Rodos, tik nuo 1961 m. rusiškieji despotai leido rašytojams labiau susidom ti pavieniu žmogum ir t savo sutikim pademonstravo,

suteikdami Lenino premij Ed. Mieželai iui už jo rusišk eil raš i rinkin *žmogus* (1962 m.).

Žmogus — filosofin s lyrikos knyga, apdainuojanti didžiuosius m s amžiaus atradimus, žmogaus — visatos užkariautojo — didingum , raš rusas N. Tichonovas apie Ed. Mieželai io rinkin . Bet iš tikr j jo autorius žmog analizavo ir svarst gana vairiai — vien kart gana grubiai kalb damas apie žmogaus gyslas, kit kart mantraudamas ir susim stydamas, kai lygino save prie j ros lašo. Žinoma, tas viskas buvo labai toli nuo toki paini ir subtili analizi , kokias Vakaruose kadaise buvo prad j M. Proust ir J. Joyce. Antra vertus, Mieželai io eil raš iai psichologin ms analiz ms n netiko. Svarbu tai, kad jie pramyn keli kitiems rašytojams Lietuvoj laisviau susidom ti žmogaus problema, nors ji už geležin s uždangos lig šiol ir netapo pagrindine.

Rašytojams lietuvi t vyn j žmogiškasis asmuo n negali tapti esminiu r pes iu, nes svetim j pavergtame krašte individas teoriškai ir praktiškai yra pajungtas pirmaujan iam kolektyvui. Kuo jo sl gimo atsipalaiduoti lietuviai labai nor t , bet kompartija rašytojams yra davusi kitok uždavin — vaizduoti, kaip nesusiprat s ar tariamai atsilik s individas gal gale atsiver ia arba yra priveriamas sijungti visuomenin skruzd lyn , nes asmens gerov priklausanti nuo kolektyvo. Bet, kad ir šitokius santykius vaizduodami, kai kuri žymesnieji sovietiniai lietuvi rašytojai nenuslepia visuomeninio kolektyvo dusinan io svorio, jo slogios inercijos, su kuria sunkiai turi grumtis individas. Tai galima pasteb ti J. Avyžiaus romane *Kaimas kryžkel j*, nors ten vaizduojamas kolchozinis kaimas, taigi ne toks tirštas telkinys kaip miesto fabrikas.

Tuo tarpu tie laisvieji lietuvi rašytojai, kurie vaizduoja lietuvi pab gl svetimame krašte, dažniausiai j parodo kaip nesurandant kontakto su svetima visuomene, nors su šia to s ly io ieškant . Šitaip liudija N. Mazalait *Neg sty*, J. Gliaud *Šikšnosparni soste*, A. Baronas *Tre iojoj motery*. Tik vienam antram praktiškam ir veržliam individui pavyksta prasiveržti t svetim visuomen , o kai kuriems jaunuoliams net joj pask sti (J. Gliaudos *Delfino ženkle*). Kadangi šie pastarieji patys veržiasi svetim visuomen , tod l neatrodo, kad ji juos sl gt .

M s laik žmog su visuomene yra glaudžiai susiejusi gyvenamoji aplinka — miestas ir didmiestis, tas milžiniškas sutelktinis k riny s ir drauge technikin s civilizacijos židiny s. Kaimas su savo laisva ir pla ia gamta, ilgus amžius buv s žmoni lopšiu, šiais laikais tapo nugal tas miest technikos. Kaime ret jantieji žmon s

dabar tarnauja miestams ir didmiesiams. Jie tampa lyg priedai arba miest ir didmiesi t siniai. Tiesa, didmiesiai savo gyventoj nepatenkino, todėl šie savaitgaliais ir vasarą bėga iš miest, kad pagyvent kaimo laisvojo gamtoje, tačiau vis tiek didieji žmonės konglomeratai tampa kas kartą didesni, jie didina savo gyventojų skaičių pasidarant tikroji gyvenamoji aplinka.

Bet dėl to vyksta keistas paradoksaliais reiškinys — miestai ir didmiesiai erdviškai gyventojus daug labiau suglaudina negu kaimai, bet psichologiškai jų nesujungia. Priešingai. Didmiesi minioje asmuo pasijunta labai vienišas, jų supantios mechaninės aplinkos taip užgožtas, nužmogintas, kad atsiverti nuoširdžiu jausmu kitam miestiečiui atrodo juokingas netaktas. Todėl didmiesiuose susiformavęs žmogus yra užsidaręs, šaltas, skeptiškas, ciniškas ir net žiaurus. Šiokį dažnai vaizduoja ši dienų Vakarų rašytojai. Bet kartais jie, kaip ir amžininkai dailininkai, n šitokio sumenkinto žmogaus nebemato: prieš jį kartais teteka tik marga aplinka, tik miesto daiktų mirguliuojantis pasaulis, kuriame žmonės šmišuliuoja tarp daiktų kaip neapibrėžtą kontūrą šešėliai, nors vaizduojamo asmens su tuo rašytojų kino fotografinis aparatas. Šitaip žmogus atrodo sunykęs ir tarp daugybės daiktinių šešėlių praskydas tuose raštuose, kuriuos prancūzai priskiria vadinamajai *naujojo romano* krypčiai.

Lietuviams rašytojams, kurių daugelis vaikystėje buvo susigyvenę su kaimo gamta, sunku atsisakyti nuo gražiausio laiko patyrimo. Todėl jų kūriniuose Amerikos kontinento didmiesiai juos gėsdina. Jie kelia nerimą net tokiems rašytojams, kaip J. Gliudai ir A. Škėmai, kurie su miestu yra susigyvenę anksčiau. Jie veikia kaip (*Šikšnosparnių soste, Baltųjų drobulių*), kad ir nedirbdami fabrike, didmiesio slėgianiečiai vairybą pergyvena lyg savotišką košmarą. Tuo tarpu, kai pramonės gamyba verčia asmenis nužmoginti, gerai parodo J. Kraliauskas savo romane *Šviesos langas*, kur vaizduojamos *Juodosios gulbės* kasyklos. Žinoma, prieš šitą žmogaus sumenkinimą rašytojas protestuoja, tačiau minimi atvejai, be abejojimo, — laiko balso socialiniai, moraliniai bei psichologiniai miestų ir technikos atgarsiai, nors jie ir nėra gausūs.

Tik šiek tiek keista, kad, paliesdami didmiesio gigantus ir pramoninę techniką, lietuviai rašytojai Vakaruose neįauja jokio susirpinimo dėl technikos galybės, kurios grėsmingumu simboliu yra atominė bomba. Tuo tarpu Lietuvoje gyvenantieji rašytojai pasauliui susinaikinti grėsmę jau įauja ne dėl komunistų partijos taigojimo. An-

tai, V. Mykolaitis-Putinas t gr sm prisimin abiejuose paskuti-
niuose savo poezijos rinkiniuose, o eil rašty *Priešairaš* :

kosmos aukšt pakilsiu,
Atomin m bombom ginkluotas,
Žaibu aplink žem skraidysiu —
Visur aš tave pamatysiu,
Visur aš pasieksiu tave —
Ar kalno snieguotoj virš n j,
Ar žem s giliausiam urve !
Ir veltui tu sl ptumeis didmies i r siuos,
Ar plotuose dirvoj baguojan io javo,
Ar dengtumeis miško ksmingu pav siu, —
žvelgsiu tave ir nud siu !
Visur tavo galas vienokis
Už tai, kad esi tu kitokis
Neg aš.⁹

Ir prieš kosminio susigrumimo pas kas žemei Putinas šitaip
vaizduoja :

Ir niekam daugiau ner p jo,
Kad galaktikos pakraštyje,
Iš savo orbitos iškrypus,
Išbl sus, šalta —
tolim nežini skriejo
Mažyt , tuš ia planeta ¹⁰.

Kalbant apie m s amžiaus garsus ir aidus literat roj, taip pat
kyla klausimas, ar seksualinio palaidumo temos, apie kurias plaiai
kalba bulvarin spauda, ar šitos temos mus išskiria iš kit laik f
Atrodo, kad b sime netoli tiesos atsakydami, jog didmies i vai-
rios pramogos šiandien seksualinius reiškinius labai iškelia viešu-
mon. Didmies i masi sukurta amoralai neatsakinga nuotaika sek-
sualinius iškrypimus bei nusikaltimus pagausina; bet ar šitoki
reiškini vaizdavimas literat roj gali apseiti be pornografijos, d lto
reikia labai abejoti, nes pornografini reiškiniai yra buv visada.
Antra vertus, ia ne manoma pasakyti, ar pornografij link gars s
David Herbert Lawrence ir Henry Miller yra dideli rašytojai. Bet

⁹ *Langas*, 83 psl.

¹⁰ Ten pat, 84 psl.

viena aišku, kad šit rašytoj neseka lietuvi plunksnos žmon s Vakaruose. J. Savickis ir A. Tulys, kurie erotini ir seksualini tem atžvilgiu prasikiša pro kitus m s rašytojus, tik rodyt , kad j m gstamos temos nieko naujoviško neturi, kaip tokiomis nepavadintume n G. de Maupassant noveli . Naujoviškesniu nebent b t galima laikyti J. Jank : jo romane *Namas geroj gatv j* seksualiniai reiškiniai iš tikro yra susieti su kriminaliniais. Bet ar tai laiko aidas ?

Juk atsiliepti savo laiko problemas nereiškia joms paklusti ar jas imituoti : protestas, arba kitoks (savas) žinomos problemos nušvietimas gali b ti vertingesnis už kitok . Laiko bals galima ir privalu kurti veikliai, sudarant atitinkamus s j džius. Bet tas savas interpretavimas gali b ti individualus ir tautinis. Jis yra tautinis tada, kai rašytojai kai kurias visuotines ir tarptautines problemas išskirtinai pabr žia arba jas vienodai interpretuoja. Atrodo, kad šiais laikais lietuviai rašytojai tautiškai atsiliepia komunizmo problem .

Šis Markso pagimdytas s j dis, Lenino paverstas valstybine sistema, komunizmas, jau nuo 50 met yra tarptautine žmoni laisv s ir nelaisv s problema. j Vakar literat rose atsiliepim neigiamai ir teigiamai. sp jamai neigiamai komunizm yra vaizdav daugiausiai tie, kurie patys yra buv komunizmo aukl tiniai, pradant A. Kostleriu ir baigiant Svetlana Aleliujeva. Lietuviai rašytojai Vakaruose prie šitos problemos nušvietimo gausiai prisid jo ne vien d lto, kad sovietinis komunizmas vieniems tautie iams at m laisv , o kitus išblošk iš t vyn s. Jis ypa jiems opus d l to gausaus kraujo, kur praliejo lietuviai partizanai, kovodami prieš sovietin s vergijos sigal jim Lietuvoj tuoj po II pasaulinio karo.

Tod l atsiliepimas komunizmo problem lietuviams rašytojams dažnai yra susij s su rezistencin mis kovomis, kokias yra ved miško broliai. Tai matyti Al s B tos *Broliuose*, N. Mazalait s *Pj ties mete*, J. Gliaudos *Ora pro nobis*, Vyt. Alanto *Tarp dviej gyvenim* , J. Griniaus *Žiurki kameroj*, A. Landsbergio *Penkiuose stulpuose turgaus aikšt j*. Tik V. Ramono *Dulk se raudonam saul leidy* ir *Kryžiuose*, J. Krumino *Šeštame medy ir* Kairio *Viš iuk ky* komunizmo problema yra atsietta nuo rezistencini kov . Šitos partizan kovos, beviltiškos ir atkaklios, vestos prieš rus okupantus bei j talkininkus, at musius lietuviams žem ir laisv , vaizduojamos taip pat ir sovietin s Lietuvos rašytoj . Kadangi ia ne manoma sumin ti j vis smulkesni rašt ir kino film , pasitenkinkime ia dviem stambiais romanais : A. Bieliausko *Rož s žydi raudonai* ir M. Sluckio

Laiptais dang, kur sovietin okupacija Lietuvoj ir rezistent kruvinas pasipriešinimas vaizduojami pagal oficiali klasi kovos ideologij. (ia visai nelie iama komunistin s problematikos literat ra, kuriai reikt atskiros paskaitos).

Nors tremtini ir pab g li problema n ra pasaul ži riškai universali, bet vis d lto m s laikais ji yra tapusi tarptautine. Be to lietuviams ji glaudžiai susijusi su sovietiniu komunizmu. D l jo juk šimtai t kstan i lietuvi buvo rus prievearta ištremti Sibir , o dešimtys t kstan i lietuvi savo laisvei ir gyvybei išgelb ti patys pab go iš t vyn s Vakarus. Tod l nieko nuostabaus, kad tremtini ir pab g li vargai ir r pes iai yra atsispind j šiuose romanuose : A. Landsbergio *Kelion j*, B. Pukelevi i t s *Aštuoniuose lapuose*, N. Mazalait s *Neg sty*, Al s R tos *Žem s šauksme*, A. Šk mos *Baltoj drobul j*, J. Gliaudos *Šikšnosparni soste*, J. Kralikausko *Urviniuose žmon sebei* romane *Šviesa lange*.

Lietuvi tremtini dalia atsispindi ne tik romanuose, bet ir poezijoj — B. Brazdžionio, J. Ais io, J. Švabait s, K. Grigaityt s bei kit poet lyrikoj. Šitoks gausus atsiliepimas pab g li bei tremtini problematik netur t nieko stebinti, nes tai yra atsiliepimas tautin nelaim ir didel skriaud , komunistin s agresijos padaryt ši dien pasauliui, tur b t už jo paties socialines bei politines kaltes.

Kadangi komunizmo gr sm , partizanin s kovos ir tremties nelaim s pla iai atsispindi lietuvi raštuose, gali susidaryti sp dis, kad m s rašytojai es provinciališki, užsidar daugiau ar mažiau lietuviškose problemose. Šitok sp d neigti b t neteisinga. Bet, nor dami d l to reikšti savo nepasitenkinim , tur tume paklausti, ko mums b t verta lietuvi literat ra, jeigu didži tautos nelaimi metais jos rašytojai pirmiausia dom t si universalin mis internacionalin mis problemomis. Antra vertus, lietuviams opios problemos literat ros k riny gali b ti organiškai sujungtos su r pes iais, svarbiais visiems žmon ms. Suprantama, kad ia ne manoma panagrinti, kiek kuris rašytojas su savo lietuviška tematika iškyla iki universalin s problemos tarpautinio lygio. Bet iliustracijai paimkime tris pavyzdžius.

Antai, Alg. Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacijoj ir augintinuose* krikš ioniško Dievo praradimo ir skepticizmo nuotaik (universalin problem) papildo li desys d l gimtosios žem s netekimo, kur giliai jau ia poetas svetimame krašte. Arba, pa m rankas J. Kralikausko *Švies lange*, matome, kad rašytojas pirmiausia vaizduoja lietuvio šviesuolio Dainio ir jo jaunos šeimos sunki

tremtinio dali . Ta iau joj organiškai iškyla dvi bendresn s problemos: krikš ioniškos s žin s ir asmens nužmog jimo sunkiosios pramon s anoniminių žiaurių aplinkoj. Ir šios problemos niekuo nenuken ia d l to, kad to romano pagrindiniai veik jai yra lietuviai. Panaš , bet ryškesn pavyzd sutinkame J. Gliaudos *Šikšnosparni saste*.

Šitame romane autorius vaizduoja lietuvi šviesuoli tremtini , pasiklydim Amerikos miestuose ; ta iau šitoje temoje autorius turi progos atskleisti t vyn s ilges , mading oportunizm , komunizmo gr sm bei vilion , protest prieš didmies io košmar , technikos žiaurum , individo vienišum visuomen j, svyravim tarp skepticizmo ir nihilizmo santykiuose su transcendentine b timi ir krikš ioniškos meil s reikšm , ginantis nuo nihilizmo. Pagaliau reikia pridurti, kad visa ši gausi ir filosofiška domi medžiaga skaitytojui perduota paties pagrindinio veik jo žodžiais. Kitaip sakant, ia forma ne tik atitinka vyraujan i egzistencin problematik , bet taip pat yra panaši subjektyv pasakojim , autokonfesij , sutinkam daugely šiuolaikini roman .

Taigi ia panagrini ti pavyzdžiai liudija, kad lietuviškos temos k rinys n ra ir negali b ti kli timi universalinei problemai iškilti. Lietuvišku žvilgsniu ži rimos šitos problemos tampa lietuviui artimesn s ir aktualens s, o svetimtaui pakankamai prieinamos ir net egzotiškos. Svarbu tik, kad k r jai b t pakankamai stipr s sukurti geriems k riniams, kurie atsiliept laiko bals lietuviškai.

Pagaliau paskutinis klausimas gali b ti formos klausimas, t. y. ar epocha arba tam tikras laikotarpis išvysto nuosav formos bruož , kurie b t matomi romanuose, dramose, lyrikos k riniuose ? Principiniai ži rint, reikia atsakyti, kad kiekviena žymi epocha palieka literat ros k riniuose toki ypatybi , kokios tik jai vienai t ra b dingos. Ta iau jos n ra grynai formalini technikinie ieškojim išdava. Jas gimdo epochos arba laikotarpio ryški pasaul ži ra bei pasaul jauta ir socialin aplinka. Jei kokiame nors laikotarpy šitie dalykai neryšk s, tada laikotarpis neturi n savo ryškios menin s formos. Ir m s paskutinis dvidešimtmetis po II pasaulinio karo neturi nei vieningos pasaul ži ros, nei ryškios socialin s santvarkos. Vakar pasaulio racionalizmas ir skepticizmas, nuslink nihilizm , atrodo išsis m ir pri j beveik akligatv : jei gyvenime viskas beprasmiška arba absurdiška, tai kam beprasmiškai protestuoti prieš absurd ?

Tod l dažnas Vakar rašytojas, nebejausdamas jokios misijos pasakyti k nors reikšmingo savo amžininkams, pasitenkina vairiais estetiniais ir formaliniais eksperimentais. Lyrikoj, dramoj, romane

tie eksperimentai b na vair s iki kraštutinum — vienur sunk s ir pain s, kitur lengvab diški ir žaismingi; skirti mantriai formai pabr žti, bet ne id jiškai svariam turiniui atskleisti. Tuo tarpu Rytuose, kur turin daugiau ar mažiau nulemia komunistin ideologija, estetini eksperiment matyti mažiau. Ta iau ir ten rašytojai neat-sisako vieno savo uždavini — duoti skaitytojam k nors nauju. Ir už geležin s uždangos lietuvi rašytojai ieško naujum .

Pavyzdžiui, ia galima pamin ti vien paskutini j J. Grušo dram *Adomo Brunzos paslaptis*. Nors ji neturi tokios naujoviškai sud tingos formos kaip A. Landsbergio *Meil s mokykla*, išleista Amerikoj, ta iau ji n ra ir taip klasiškai parašyta, kaip prieš ke-lerius metus to paties J. Grušo sukurta *Herkaus Manto* tragedija. *Adomo Brunzos paslapyje* pagrindinis veik jas scenoje suskyla kartais du — Adom ir Brunz , o dabarties paveikslai scenoj pir-miau parodomi negu praeities. Trumpai tariant, šita J. Grušo drama kompoziciniu atžvilgiu yra gerokai panaši Al. Barono pasku iausi roman *Tre i j moter*. Vienur ir kitur scen kaitaliojimas tarp dabarties ir praeities padidina veiksmo tamp , suteikia k riniams daugiau domumo, nors d lto id jinis svoris nepadid ja nei J. Grušo dramoj, nei Al. Barono romane.

Taigi iš ia pamin t trij pavyzdži matyti, kad šiapus ir ana-pus geležin s uždangos lietuviai rašytojai formos atžvilgiu nenori sustingti, nors eksperimentuoti techniškai jiems galimyb s yra žy-miai siauresn s negu pranc zams, anglams ar amerikie iams. Dar sunkiau jiems vaikytis mad naujenybes. Daugiau šitokio eksperi-mentavimo lietuviai parodo lyrikoj, kurioj kartais poezija nuo prozos tesiskiria mažesniu žodži skai iumi eilut je, arba kur neva subtili filosofin mintis išreikšta kaip žodin m sl sp jimui. Be to šitokioj lyrikoj matyti daugiau mantrumo ir pamaiviškumo negu kituose žanruose. Tai be abejo liudija ir svari min i ir gili pergyvenim stok .

Žymiai mažiau eksperimentavimo technicine forma matyti lietu-vi romane. Dažnas šio žanro k riny s, kartais net praeities tema pa-rašytas, atrodo kaip tiesos liudijimas arba kaip misijos atlikimas, kuris draudžia autoriui nertis formalines prašmatnybes. Antai, net A. Šk mos *Balta drobul*, kurioj visas vertybes autorius suveda iki nulio, atrodo kaip atlikimas tam tikros pasiuntinyb s, skelbiant mies ionims gyvenimo beprasmyb , o tariamai madinga siurrealistin romano forma pasilieka antroj vietoj. Tur b t lietuvi tautos li dna tarptautin situacija ir pa i rašytoj nelinksma asmenin dalia neleidžia nukrypti eksperimentus.

O gal tai lietuvi b do savyb — susilaikyti nuo mading kraš-

tutinybi, išlaikyti dvasios rimtą, gyvenimo ir kūrybos problemas žiūrėti kritiškai, tikrąsias laiko problemas pažvelgti lietuvišku atžvilgiu? Šitaip nusiteikus, Lietuvos lietuvių problemas lietuviams rašytojams atrodo tarsi laiko garsais, kuriuos reikia atsiliepti pirmiausiai. Tai garbinga ir natūrali laikysena, nors svetimtautiui ir nutautusiam lietuviui ji būtų nevisai suprantama.

Prof. Dr. Jonas Grinius

Münchenas, 1967. VIII.18 d.

LA VOIX DE L' ÉPOQUE ET LA LITTÉRATURE LITUANIENNE

par

Prof. Dr. Jonas Grinius

Résumé

Au début de cette conférence l'auteur pose la question suivante : Y a-t-il des raisons qui justifieraient, dans la littérature lituanienne de nos jours, la recherche de la voix de l'époque que est en contradiction avec la conception esthéticiste ? En s'appuyant sur les traditions lituaniennes aussi bien que sur les exemples des grands écrivains de valeur universelle, l'auteur y répond par l'affirmatif. Quant à la voix de l'époque elle-même, il la trouve dans les problèmes humains éternels dont la prépondérance et l'expression varient selon les temps.

Ainsi la croyance en Dieu, problème central humain, s'est manifeste-t-il de nos jours par la négation de Dieu sous les formes de l'athéisme, de l'individualisme et du nihilisme. Dans la littérature lituanienne sous l'occupation soviétique, cette négation de Dieu est officiellement forcée par les sanctions du parti communiste tandis que la littérature lituanienne en exil n'échappe pas à l'influence de l'individualisme et du nihilisme occidentaux.

Les relations de la personne humaine avec la société apparaissent-elles aussi doubles. D'un part, pour les écrivains lituaniens en Occident, la personne humaine, bien que libre politiquement, apparaît perdue dans le milieu étranger industriel de grandes villes tandis que, dans la littérature en Lituanie occupée, l'homme individuel, même quand il tente de se révolter, est obligé de se plier aux règles de la collectivité dirigée par les communistes, où il doit trouver le sens de son existence.

Le problème du communisme comme une forme d'oppression individuelle et nationale est très visible chez les écrivains lituaniens en exil, surtout dans leurs oeuvres sur la résistance nationale contre l'occupation soviétique. Ce thème n'est pas moins actuel même en Lituanie occupée, bien que la résistance y soit traitée comme une forme du banditisme inspiré par les capitalistes.

Au point de vue de la forme, la littérature lituanienne, bien que divisée par le rideau de fer soviétique, fait voir les mêmes particularités qu'on observe en Occident, excepté l'expérimentation formaliste qui peut-être trouve plus d'écho dans la poésie lyrique chez les écrivains vivant en Occident.